

James Mellaart, *Çatal Hüyük A neolithic Town in Anatolia. Thames and Hudson*, 1967.232 s. 15 renkli, 121 tek renkli Tablo ve 56 Resim.

İngiliz arkeologu Mr. Mellaart'ın adı yakın zamanlara kadar ilim çevrelerinde meçhuldü, buna karşı bu isim Türkiye'de halka malolmuştu, zira yurdumuzun eski tarihi için büyük değeri olan Dorak define-sinin kaçırlmasına onun adı karışmış, gazeteler bu taliisiz olaydan uzun uzun bahsetmişti. Bu itibarla Çatal Hüyük'te kendisine kazı müsaadesinin verilmesi hoşnutsuzlukla karşılanmıştı. Fakat şimdi neşrettiği Çatal Hüyük kitabı Mr. Mellaart'ın günahlarını -Eğer varsa-herhalde kısmen affettirecektir.

Konyanın 32 Km. güney doğusunda bulunan Çatal Hüyük, küçük bir ırmağın iki tarafında karşılıklı teşekkül etmiş iki tepenin adı olup, taş devrinden beri üzerinde insanların yaşadıkları, şehir kurdukları iki harabe tepesidir. Burada 1961/63 senelerinde üç mevsim yapılan kazılar, yalnız Anadolu Prehistoryasına değil, dünya Prehistoryasına yeni bilgiler katmıştır. Bu Yenilikler her şeyden evvel Çatal Hüyükün Erken Neolitik buluntularının Türkiyede Radio-Carbon metodu ile tarihlenen ilk kazı olması ile başlar. Taş devri kültürlerinin bu yeni safhasında insanların artık yerleştiklerini, ev kurduklarını, ekip biçtiklerini -gerçi biliyorduk, fakat Çatal Hüyükte olduğu gibi, M. Ö. VII. Binyılda muntazam plânlı, ocaklı, fırınlı evleriyle, mabedleriyle gerçek bir şehirde yaşadıklarını ve bir taraftan Mezopotamya, diğer taraftan Filistin ile ticarî münasebetler kurduklarını tasavvur edemedik. Aynı suretle günümüzden 8-10 bin sene evvel İç Anadolunun tamamen tropikal bir iklim kuşağı ile çevrili olduğunu, insanların bu sıcak iklimde çıplak gezdiklerini, ormanlarında pars gibi sıcak bölgeler hayvanlarının dolaştığını Çatal Hüyük kazıları meydana koymuş bulunuyor.

Yazar, kitabının Önsözünde Çatal Hüyükün kazılmasına madde-ten yardım eden kurumlara, kazıya müsaade eden Türk yetkili makam-

larına ve şahıslara gerekli teşekkürleri yaptıktan sonra I. bölümü teşkil eden takdim (Introduction) yazısında konuyu anlamak için gerekli Prehistoryanın terimlerini, taksimatını ve teknoloji hakkında bilgi veriyor. İlk medeniyetlerin eski Önasya memleketlerinde doğmasını iklim şartlarına bağhyor ve Himalayalarla Akdeniz arasındaki sahada arpa ve buğdayın doğal (Huda i nabit) olarak yetiştiğini, Konya ovasının da günümüzden 8-10 bin sene evvel aynı elverişli şartları haiz olduğunu söylüyor. Çatal Hüyük seramiksiz Neolitik kültürü hakkında mukayese malzemesi vermek için, bu kültürün Filistindeki benzeri Proto neolitik erken Natufien ve yukarı Mezopotamyadaki Şanidar, Kerimşehir ve Jarmo kültürlerini ana hatları ile tanıtıyor ve Filistin Proto neolitik kültürünün A ve B olarak ikiye ayrıldığını, A safhasını temsil eden Eynan kültürünün M. Ö. 8000'lere, B safhasının ise 7000 lere konulduğunu söylüyor ve bu kültürlerdeki sosyal, ekonomik hayat şartlarını ve ölü gömme adetlerini kısaca anlatıyor (s. 21).

Sonra Çatal Hüyükün yerini, durumunu, bulunuş şeklini, kazılarda hangi metodun kullanıldığını, yarmaların nasıl açıldığını anlatan ikinci bölüme geçiliyor. Çatal Hüyükün 450 m. uzunluk, 275 m. yüksekliği ile şimdiye kadar malûm olan prehistorik en büyük site olduğu tebarüz ettiriliyor.

III. Bölümde Çatal Hüyükün tarihlenmesi ele alınıyor ve tesbit edilen I-X uncu tabakaların Radio-Carbon metodu ile M. Ö. 6500-5720 seneleri arasına konulduğunu söylüyor. Burada her tabaka, Truvada olduğu gibi bir şehri göstermektedir. Yalnız VI. tabaka iki iskân safhasına ayrılıyor. Çatal Hüyük erken Neolitik kültürü doğudaki tepe üzerinde inkişaf etmiş, sonra 5720 lerde bilinmeyen bir sebeple şehir terk edildikten sonra, nehrin öteki kıyısında batıdaki ikinci tepe üzerinde hayat yeniden kurulmuştur. Yazar Batı tepesinin henüz araştırılmadığını, fakat burada kazılara devam edileceğini belirtiyor.

IV. Bölümde Çatal Hüyük Neolitik şehrinin mimarisi incelenmektedir. Bitişik (Bloc) nizamda, dışları beyaz badanalı, içleri sıvalı ve duvarları majik av sahneleri ile süslü bu evlerin kapısı yoktu. Evlere girmek için bir merdivenle evvelâ dama çıkmak, sonra tekrar bir merdivenle evin içine girmek gerekiyordu. Bu, şüphesiz bir emniyet tedbiri olarak düşünülmüş bir çare idi. Hemen her ev iki gözden ibaretti. Odadan odaya duvarda açılan alçak, dört köşe bir delikten geçiliyordu. Her odada ocak ve fırın vardı. Çok defa odalardan biri kut-

sal yer (Shrine) olarak ayrılmıştı. Bu kutsal yerlerin duvarlarında ana tanrıça kabartmaları veya Buğa resimleri ya da kilden yapılmış plastik buğa başları vardı. Bazan da av sahneleri veya ölü gömme âdetleriyle ilgili olan başsız cesetlere akbabaların hücumunu gösteren tablolar vardı. Bundan başka yerde platformların kenarlarındaki alçak sekilerin üzerlerine bir çift buğa boynuzu (Bucarion) takılmıştı. Bunlar bazı evlerde yedi ve daha fazla çift olduğu halde bazılarında bir, veya üç çift idi ve bazan yan yana, bazan üs tüste duvarlara takılmıştı. Bütün bunlar Neolitik devir insanlarının bir tanrı ve ibadet fikrine sahip olduklarını gösteriyordu. Nitekim bu kutsal yerlerin içinde kilden yapılmış şişman vücutlu idoller bulunmuştu ki, bunlardan bazıları boyalı idiler. Bu boyama ananesinden dolayı Çatal Hüyük idollerine Yazar, Haçlar idollerinin ataları diyor (s. 23). Gerçi biz, Prehistorik devirlerde erkek uluhiyeti temsil eden Buğa ile, bereketli toprağı temsil eden bir ana tanrıçaya (Magna Mater) tapıldığını zaten biliyorduk. Fakat Çatal Hüyük erken Neolitik idolleri ana tanrıçanın bu “doğuruculuk” vasfını mücessem olarak gösteriyordu: Parsa benzeyen iki vahşi hayvanın koruduğı bir tahtta (veya bir doğum iskemlesinde) oturan çok şişman kadını bacakları arasında bir çocuk başı ile tasvir eden bir heykelcik din tarihi bakımından çok önemlidir. Bundan başka Çatal Hüyük kazıları Anadoludaki bu ana tanrıçanın kutsal hayvanının pars olduğunu göstermiştir. Aynı tanrıça kabartma halinde duvarlarda da görülüyor, fakat kabartmalarda kollarını yukarıya kaldırmış ve dizlerini bükmüş olarak ve cepheden tasvir edilmiştir. Böylece Neolitik insanın tanrısını kendisi gibi, yani “Anthropomorphe” şekilde idrak edecek bir merhaleye eriştiğı anlaşılmaktadır. Bu ana tanrıça daha sonraki devirlerde de varlığını koruyacak ve Hititler çağında Kubaba, arkaik ve klâsik devirlerde ise Kybele ve Artemis isimleri altında tapılmağı devam edilecekti. Diğer taraftan Çatal Hüyük kazıları ana tanrıça kültürünün akıdeleri hakkında da yeni bilgiler vermiştir: Zira 23 numaralı figürde görülen kutsal odadaki ilâhi çiftten (ki yazar bunlara ikiz tanrılar demektedir) dişi olanın altında bir buğa başı durmaktadır. Aynı şekilde VI B 8 numaralı kutsal odanın bir duvarında kolları yukarı kalkık, dizleri bükük Ana tanrıça kabartmasının altında da bir buğa başı durmaktadır. Ohalde Ana tanrıça buğa tanrısının da anası idi. Böylece Çatal Hüyük kazıları Roma devrine kadar tapılacak olan buğa kültürünün vatanının Anadolu olduğunu en bariz ve en bol misallerle isbat etmiştir. Yazar, Çatal Hüyükte gerek resim, gerek plâstik buğa başları veya

sadece Bucarion'lar halinde görülen bu örnekleri yabani buğanın (Bos Primigenus) yeni ehlileştirilmesiyle izah etmektedir (s. 23).

Çatal Hüyük kazıları Neolitik devirdeki ölü gömme adetleri hakkında da bizi aydınlatmaktadır. Odaların döşemesi altında bulunan gömmelerin yanında pek çok mezar hediyeleri de ele geçmiştir. Bu cümleden olarak insan veya hayvan figürinleri, silâhlar, buğa boynuzları, damga mühürler, ayna v.s. tuvalet kutuları *in Situ* durumda bulunmuştur. Böylece Çatal Hüyük sakinlerinin "İntermüral" kavimlerden oldukları anlaşılıyor.

Ölü gömme adetleri mevzu bahs olduğunda üzerinde durulacak önemli bir nokta da, duvar boyamalarında görülen başsız cesedlerin tefsiridir. Kutsal yerlerde platformlar üzerinde bulunan insan kafa taslarının bu başsız cesedlerle ilgili olması ihtimalini müellif reddetmektedir (s. 167). Fikrimizce bu durum Jerichodaki Pre -Pottery B kültüründe Katleen Kenyon'un bulduğu başlarla mukayese edilebilir ve muhakkak ki bir Atalar kültürünün delilleridir.

Duvar boyamalarında görülen geyik avı sahneleri de çok enteresandır, çünkü Hitit devletleri zamanına ait eserlerde av sahnesi yoktur, ancak Geç Hitit devrinde Mezopotamya'da Asur sanatının tesiri altında yapılmış kabartmalarda geyik avı sahneleri görülür. Meselâ Kargamış kabartmalarında olduğu gibi.. Demekki Neolitik devirde mevcut olan av ananesi sonraları unutulmuştu ve Hititler Anadoluya geldikleri zaman, bu güzel anane tamamen ortadan kalkmıştı.

Hülasa, Çatal Hüyük kitabı mükemmel bir kazı raporudur. Bol resim, kroki ve fotoğraflarla okuyucu adeta kazı yerine götürülüyor. En küçü objenin bulunduğu yer titiz bir dikkatle kitapta gösterilmiştir. Fakat Bibliografyada İngiliz yazarlarına has olan bencillikten Mr. Mellaart da kendisini kurtaramamıştır: Yalnız İngiliz yazarlarını okunmaya layık bulmuş, yalnız Türk Prehistorienlerinden değil, dünyaca meşhur Prehistorienleri bile zikretmemiştir. Buna karşı Çatal Hüyükte gördüğü birçok eserleri veya âdetleri bir taraftan Filistin Neolitiği (Jericho) diğer taraftan Mezopotamya (Jarmo) seramiksiz Neolitik kültürleri ile mukayese etmesi, müşahedelerinde Botanik, Coğrafya ve bilhassa Jeoloji ve Ekonomi bilgilerine yer vermesi okuyucuyu tamamen tatmin etmektedir. Bu itibarla Mr. Mellaart'ı tebrik eder ve eserini tavsiye ederiz.

F. K.